

foglalkozó kutatóknak. A mellékletekkel kapcsolatban csupán egyetlen hiányérzetem maradt: a kapcsolattörténeti, különösen a morvaországi és sziléziai fejezeteknél feltétlenül szükség lett volna egy térképre, hiszen az itt felsorolt települések csak nagyon kevés olvasó számára csengenek ismerősen.

Csepregi Zoltán könyve a magyar (irodalom-, egyház-, művelődés- stb.) történetírás nagyon fontos új eredménye, saját szakterületén belül egyértelműen megkerülhetetlen alapmű, módszere, szemléletmódja és új adatai miatt pedig a nemzetközi reformációkutatásban is mértékadó munka lesz. Ezt természetesen nemcsak én gondolom így: a szerző erre a munkájára kapta meg maximális pontszámmal az akadémiai doktori címet, és a „rég magyaros” szakmai

közösség legmagasabb elismerését, a Klaniczay-díjat. Ez utóbbi döntés a historiográfiai kontextus ismeretében akár szimbolikusnak is tekinthető: Csepregi műve a Klaniczay által alapított *Humanizmus és Reformáció* sorozatban jelent meg, pontosan negyven esztendővel a sorozat alapítása után, s a Klaniczay által intenzíven művelt témakörben, az általa követett magas módszertani és filológiai igényességgel ért el a „reáltörténet” megismerése számára is jelentős új eredményeket. Az ismertetés végén nem kívánhatunk mást, mint hogy a szerző és a nyomába lépő kutatók a kötet által kijelölt úton, valóban új kezdetként, hasonló invencióval és akribiával fejtsék fel tovább a korai reformáció nem is annyira forrástalan és reménytelen históriájának szövedékeit.

Molnár Antal

Ladislavus Bartholomaeides: A természet jóvoltából hajózható Sajó folyóról

Fordította Rimócziné Hamar Márta, a fordítást az eredetivel egybevetette Békés Enikő, a bevezetést és a jegyzeteket írta Kecskeméti Gábor, Miskolc, Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolája, 2013, 42 l.

Ladislavus Bartholomaeides (1754–1825) tipikus alakja volt annak a felvidéki értelmiségnek, amelyik elfogadta az itt élő többféle etnikum közös hazájának Magyarországot, ismerte és munkáiban ismertette az itt honos többféle kultúrát, és büszke volt magyar nemesi származására – ő maga az Ördög családból származott. Önálló magyar nyelvű munkája nem ismeretes, latin, német és szlovákizáló cseh nyelven azonban

több nyomtatott művet is megjelentetett. Neve ennek ellenére mégsem fordul elő gyakran a magyarországi szakirodalomban; a 18. századdal foglalkozó irodalom- és művelődéstörténeti összefoglalásokban és tanulmánykötetekben (Kosáry Domokos, Tarnai Andor) nem szerepel. Talán csak a néprajz- és történetkutatás (Ujváry Zoltán, Paládi-Kovács Attila, Ila Bálint) használták és értékelték az adatait.

Azonban arra, hogy Tarnai Andor figyelmét mégsem kerülte el ez a Gömör megyei polihisztor, éppen az ismertett munkája a bizonyíték, ugyanis a Tarnai-hagyatékból került elő a rövid, 15 lapos latin nyomtatvány magyar fordítása, amit Rimóczi Gáborné Hamar Márta készített el Tarnai fölkérésére. Megjelentetésére bilingvis kiadvány formájában – úgy, hogy a magyar szöveg az eredeti kiadás fényképlapjaival szemben olvasható – a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete és az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete együttműködésében került sor: Békés Enikő az eredetivel vetette egybe a fordítást, míg Kecskeméti Gábor bevezető tanulmányt és jegyzeteket készített hozzá.

Bartholomaeidesnek a *Sajó folyóról* írt gazdasági fejtegetése 1808-ban jelent meg; eredetileg hosszabb címmel: *De Sajone amne natura navigero, classibus veterum navigato, magno totius Patriae, imprimis Hungariae Cis et Trans Tibiscanae, ac Comitatum Borsod, Gömör, Szepes, Lipto, Zolyom et Nograd commodo, iterum navigabili reddendo*. Elsősorban a folyó hajózhatóvá tételét javasolja, s így párhuzamba állítható a 18. század végi–19. század eleji folyószabályozást kezdeményező művekkel, de azzal a röpirat-irodalommal is, mely a közállapotok javítását, az ország „csinosodását” és gyarapodását tűzte ki célul. Kecskeméti Gábor bevezető tanulmánya meggyőzően helyezi el a szerzőt a korszak laicizáló egyházi értelmisége sorában, kiemelve az eredendően teológiai végzettségű, de a gazdaság vagy a közélet iránt is érdeklődő egyházi emberek jelentőségét a vízföldrajz, geodézia vagy kartográfia történetében.

A plánium kiindulási pontja a napóleoni háborúk idejében fellépő drágaság,

amit a szerző elgondolása szerint a szállítási költségek csökkentésével lehet enyhíteni. Ezen túl a vízi szállításban azért lehet a Sajó folyónak kitüntetett helye, „mert olyan vidéken ered és folyik, amelylyel az egész országnak a kereskedelemből adódó sajátos kapcsolata van. Bizonyos módon e folyó kapcsolja össze a fémekben, főleg vasban gazdag felsőbb vidékeket a Duna körüliekkel, a tiszántúliakkal, sőt a Körös és a Maros útján Erdéllyel is. [...] Ezek közül a gömöriek, akiknél a Sajó ered és hajózhatóvá válik, egész Magyarországgal, sőt még annak illíriai részeivel is kapcsolatban állnak. [...] A Felvidéknek a rácokkal fennálló vászonkereskedelme a gömörieket az illír vidéken élőkkel kapcsolja össze. Végül is a gerendák, zsindelyek, mindennemű fa- és cserépárak bősége kereskedelmi kapcsolatot teremt a vidék szláv lakói és a lejjebb lakó magyarok között [*Slavos harum partium cum Magyaris inferioribus ligat*]” (36–37).

Kiemelendő a szerző szokatlan, de nem párhuzam nélküli szóhasználata, amennyiben megkülönbözteti az *incolae Ungariae*-t (Bartholomaeides nem használja a *Hungarus* szót) a *Magyarusok*tól. Figyelmet érdemelhet a mai szlovák nyelv *uhorský / maďarský* megkülönböztetése, ami alighanem a Bartholomaeidestől is követett hagyomány folytatása. Hogy e kifejezésnek milyen ideológiai, sőt politikai vonatkozásai lehettek, arra utal a röpirat egy másik részlete is: „Ugyanis a folyót mind a szlávok – akik már a magyarok bejövetele előtt [*ante Magyarorum adventum*] a folyó mindkét partján, a forrásvidéktől egészen a torkolatig éltek –, mind pedig a magyarok (*Magyari*) a »sal«-ról (»só«) nevezték el”, majd a Mát-ra és a Tát-ra közt élő – a korabeli tudományosságban szintén szlávnak tekin-

tett – jazigokat említi Bartholomaeides (24–25). A sok száz éves magyar és szláv (szlovák) együttélés és a közös múlt gondolatát jezsuita tudósok (például Szentiványi Márton, Timon Sámuel) dolgozták ki, s fölfogásukat – felekezeti ellenségeskedés nélkül – Bartholomaeides is magáévá tette. Annak a kérdésnek a fölvetése azonban, hogy mely nemzetiség tekinthető elsőknek a Kárpát-medencében, már a honfoglalásból levezetett nemesi jogok feszegetését jelenthette, a fennálló politikai rendszert kérdőjelezhette meg, s a magyar és szlovák nacionalizmus közegében is értelmezhetővé teszi ezt a szöveget. Csak így érthető, hogy Bartholomaeides neve magyarellenes gúnyvers érvelésében is illusztris szerzők közt kap helyet (vö. SZÖRÉNYI László, „...*Ha magyar szóból a tót kimaradna*”: *Rohonyi György Dugonics- és magyarellenes gúnyversének művelődéstörténeti háttere = Művelődési törekvések a korai újkorban: Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*, szerk. BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, ÖTVÖS Péter, Szeged, JATE, 1997, 591–607 [Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 35]).

A könyv művelődési vonatkozásait erősíti, hogy azt a szerző Andrassy Lipót grófnak, Gömör vármegye főispánjának ajánlotta, illetve az ajánlásban megemlítette a grófnak „a közösség hasznára” és „az utódok érdekében” tett fáradozásait, különösen „a nagy költségen, az irodalom és a tudományok ápolására létrehozott numizmatikai és elsősorban a földből előkerült dolgokat tartalmazó ritkasággyűjteményét” (16–17).

Bevezetésében Kecskeméti Gábor utal Bél Mátyás kezdeményező szerepére Bartholomaeides munkáit illetően, ami leginkább a szerző háromkötetes megyemono-

gráfiájában érhető tetten (*Inclyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica, cum tabulis, faciem regionis et delineationem cavernarum ad Agtelek exhibente*, Lőcse, 1806–1808). Ugyancsak elgondolkodtató Szirmay Antalnak a Gömör-monográfiával csaknem egy időben, hasonló címmel megjelentetett Zemplén-, illetve Ugocsa-leírására tett utalása: a két vegyes lakosságú megye leírását latinul, míg a magyar lakosságú Szatmár leírását Szirmay magyar nyelven készítette el. Bartholomaeides nyelvválasztását is alighanem az indokolta, hogy a latin összekötötte a soknemzetiségű Gömör magyar, német és szláv nyelvű lakóit.

Visszatérve a munka gazdasági vonatkozásaihoz: a Sajón való hajózás a szerző szerint nemcsak az árakat csökkentené, de kényelmesebbé tenné a kereskedést is. Részletesen ismerteti, hogy milyen árucikkekre terjed ez ki: „[...] a gömöriek, de különösképpen a felsőbb részek lakói arra kényszerülnek, hogy sokféle dolgot hozzanak be. Mivel a táplálkozáshoz szükséges gabonának alig felét termelik meg otthon, a hiányzó mennyiséget, vagyis kétharmadot kénytelenek a Tiszán inneni és túli részekről odaszállítani. Hoznak be ezenkívül sót, marhát, a húspiacra és a szekerek zsírozására szolgáló szalonnát, illetve faggyút, halat, mézet, viaszt, bort, köleskását, dohányt, és még sok más árut, hogy a tehetősebbek igényeit kielégítő holmikról ne is beszéljünk”. Ugyanennyire jelentős, hogy Gömörből mit szállíthatnak az ország más vidékeire: „Mivel ez a vidék a vas hazája (*patria*), mintegy száz hámorban kovácsolt vasáru tömegét minden országrészbe, de különösen Pestre, Kecskemétre, Egerbe, Szolnokra, Szegedre, Békésre, Nagyváradra, Debrecenbe, a hajdúvárosokba, Nyíregyházá-

ra, Tokajba, Miskolcra, Vácra és Lévára stb. szállítják, ugyanezekre a helyekre a kilenc papírmalomban előállított papír-árut.” (36–37.)

A szövegkiadás az egykori nehézipari központ, Miskolc egyetemén jelent meg, s ez ad alkalmat a bevezető írójának, hogy a műszaki és a humán tudományok össze-

kapcsolódásának egyik fontos példjaként mutassa be a gömöri lelkész munkáját. Hasonlóan lehet „adekvát keret a Miskolci Egyetem megtestesítette kivételes diszciplináris kompetenciaegyüttes”, a különféle tudományos műhelyek és doktori iskolák együttműködése „a *litterae* ilyesfajta szövegeinek tanulmányozására”.

Restás Attila

Tarjányi Eszter: Arany János és a parodisztikus hagyomány

Budapest, Universitas Kiadó, 2013, 427 l.

Szerencsés körülmények között egy tudományos szakmunka nemcsak az adott irodalomtörténeti tárgyat (Arany viszonyát a parodisztikus hagyományhoz) dolgozza fel (ez esetben) gondosan és invenciózusan, hanem saját korára (jelen esetben: a posztmodern szövegformálásra) vonatkozóan is kínál következtetéseket. Többen – egyebek mellett e sorok írója is – tettek kísérletet már arra, hogy a magyar széppróza 1970 utáni fejleményeiben hazai hagyományok szerepét mutassák ki (Esterházy ihletői között például Joyce, Bulgakov, Salinger, Hrabal elé helyezve *A helység kalapácsát*). Tarjányi Eszter (majdnem) mindig Aranyról és kortársairól értekezik, mégis fel-felidéződik az olvasóban, hogy a parodikus hagyomány nemcsak Arany világában dominál, hanem a posztmodernben is. (Az is közismert, hogy Sterne *Tristram Shandyje*, a posztmodern alapvető példa-műve, tulajdonképpen Fielding parodizálásából indult ki.)

A posztmodern paródiával való át-szövöttségét sokáig Joyce-ig vezették vissza (aki ma már szinte tekintélyelvűnek minősíthető gesztussal Homéroszt „hozta

játékba”), egy idő után azonban kiderült, hogy magyar vonatkozásban Jókaitól Arany Jánosig, Nagy Ignáctól Arany Lászlóig feltárható a 19. századi irodalmunkból az, ami a posztmodern technikát előlegezte: az önreflexió, a valóság-illúzió feladása parodikus rájátszások kedvéért stb. Szerzőnk igen szerencsésen használja fel Craig Owens definícióját, hogy ti. nemcsak paródiáról, hanem allegóriáról is csak abban az esetben beszélhetünk, ha „egy szöveg egy másik által megkettőződik” (374). Sajátos művészi gyakorlatra történik itt célzás, mely olyan szövegből indul ki, „amely egy másikat olvas, még akkor is, ha töredékes, szórványos vagy kaotikus a megfelelés a régi és az új között” (uo.). Ez egybeesik a posztmodern elköteleződésével a paródia, a pastiche, a montázs és a kollázs, s általában is a kettős kódolás iránt. (A szerző által hivatkozott források: Jeremy TREMBLING, *Allegory* [2010]; Craig OWENS, „*The Allegorical Impulse*”: *Toward a Theory of Postmodernism* [1992].)

Tarjányi Eszter monográfiájának közvetett, de korántsem lebecsülendő hozzáde-